

УДК 323.233:007:004

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.35>

К. А. Свекла

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-9020-3680>

аспірант кафедри політичних наук і права

ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університету імені К. Д. Ушинського»

ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС ТА ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Виборчий процес, виборчі технології, а також фактори та складові електорального вибору громадян є одним із пріоритетних напрямків міждисциплінарних наукових досліджень. Безпосередньо у фокусі політичної науки знаходяться політичні технології та закономірності виборчого процесу, конструювання порядку денного виборчих змагань у медіа, відповідність виборчого процесу міжнародним виборчим стандартам, справедливості та «праву демократії».

Однією із причин зростання впливу інформаційних технологій на виборчий процес та, водночас, неможливості передбачити їх результат (від президентських кампаній у США 2016 та 2020 років до виборів президента України у 2019 році) є погужий розвиток інформаційних технологій, який відбувається у процесі становлення цифрового суспільства.

Поява та швидкий розвиток інформаційних технологій сприяють впровадженню інноваційних виборчих технологій (від е-голосування до маніпулятивного впливу на громадську думку за допомогою цілеспрямованих кампаній у нових медіа та соціальних мережах). Ці суттєві зміни у просторі політичних технологій ще недостатньо досліджені, але їх вплив не можна недооцінювати. Зокрема, на думку Л. Кочубей, доцільно наступним чином класифікувати виборчі технології: «1. Аналітичні технології – політичний аналіз та політичне консультування. 2. Предметно-практичні технології. Це лобювання, прийняття рішень, управління конфліктами та переговорами. 3. Комунікативні технології – агітація та пропаганда, PR, політична реклама, інформаційний вплив» [6, с. 137].

У сучасних суспільствах відбувається інтенсивний розвиток інформаційних технологій, влада та громадяни знаходяться у процесі революційних змін виборчого процесу, а нові виборчі технології – у їх епіцентрі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Серед досліджень виборчого процесу

в Україні слід особливо відзначити колективну монографію «Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань» [1], присвячену виборчому процесу 2019 року в Україні і результатам президентської та парламентської електоральних кампаній. У ній окремий розділ присвячено новим та традиційним виборчим технологіям в Україні (Л. Кочубей). Зазначено: «2019 рік для України став якщо не визначальним, то по-своєму «революційним»: і президентські, і парламентські вибори відбулися не за звичними канонами, а з використанням нових технологій. Виборчі технології є системою заздалегідь продуманих, запланованих, як і спонтанно вигаданих прийомів, планів, процедур, технічних та інформаційних засобів для забезпечення успішного висунення кандидатів та їх обрання. Також виборчими технологіями називають сукупність методів впливу на виборців, що спираються на дані соціологічних досліджень та наукові розробки у комплексі з політичною рекламою та зв'язками з громадськістю» [6, с. 136].

У цілому, виборчий процес та виборчі технології досліджувались у дисертаціях таких українських авторів, як М. Афанасьева, Р. Балабан, С. Білоусов, М. Бучин, Т. Дешко, Б. Ідрісов, Л. Кочубей, У. Лукач, Н. Лютко, Г. Малкіна, В. Мокан, О. Мостіпан, М. Наход, Ю. Остапець, І. Поліщук, А. Савков, О. Хромець, К. Черкашин, Є. Юрченко, ін.

До фундаментальних праць, які містять практичні рекомендації щодо організації виборчого процесу в Україні, належать видання Інституту виборчого права. Зокрема, – рекомендації поважних європейських інституцій «Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права» [4]. У передмові відзначено роль Венеціанської комісії у впровадженні стандартів демократичного виборчого процесу. Так, Дж. Букіккіо зазначає: «Європейська Комісія за демократію через право, більш відома як Венеціанська Комісія, є дорадчим органом Ради Європи з конституційних справ. Заснована у 1990 році, Комісія відіграє провідну роль у прийнятті конституцій, які узгоджуються з європейським конституційним доробком. З часу свого утворення Венеціанська Комісія активно діяла у виборчій галузі, зокрема, ухвалюючи

висновки щодо виборчих законопроектів. Комісія також брала участь у розробці законодавчих текстів у галузі виборів. У 2002 році спільно з Парламентською Асамблеєю та Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи вона заснувала Раду за демократичні вибори, основне завдання якої якраз полягає у здійсненні співробітництва у галузі виборів. Одним із перших документів, розроблених цією Радою, був Кодекс належної практики у виборчих справах, який звів разом і кодифікував основні європейські принципи організації вільних та демократичних виборів. Ці норми європейського виборчого доробку насамперед є стандартними конституційними принципами виборчого права: загальне, рівне, вільне, таємне і пряме виборче право разом із регулярним проведенням виборів. Так викладені, ці принципи є значною мірою безсумнівними; проте це не так, коли йдеться про конкретне визначення їх суті» [4, с. 6].

У лютому 2020 року інша поважна міжнародна інституція – Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) опублікувала «Дослідження доцільності запровадження нових виборчих технологій». У дослідженні, проведеному на прохання Міністерства цифрової трансформації України, визначено «можливість запровадження електронного голосування під час виборів» [3, с. 3], «систему адміністрування встановлення результатів на всіх рівнях, спрощення процедури зміни місця голосування та професіоналізацію персоналу на місцях» [3, с. 5].

У монографії Ю. Ключковського [5] визначено принципи виборчого права, інститут голосування та принципи інституту виборчого процесу.

Незважаючи на достатньо велику кількість ґрунтовних досліджень, присвячених виборчому процесу в Україні, недостатньо уваги приділяється виборчому процесу та виборчим технологіям в умовах становлення цифрового суспільства у першій чверті ХХІ століття.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення виборчого процесу та виборчих технологій цифрового суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах кризи демократичного політичного представництва під впливом формування мережевого (або цифрового) суспільства важливим науковим завданням стає визначення місця нових виборчих технологій у сучасному політичному процесі у контексті глобальних соціальних та політичних трансформацій.

Як зазначає О. Водяніков, «Довіра до органів влади стрімко падає у всьому світі. Демократичні режими, що здавалися непохитними, страждають від зростання популізму і ксенофобських настроїв... ерозія принципу національного

суверенітету, поширення конституційного популізму, глобальний занепад легітимності та влади державних і наддержавних установ і поступове перегітання реальної суспільної влади до неконвенційних акторів, від потестарних інституцій до мереж – всі ці та інші ознаки вказують на парадигматичний зсув, що відбувається останні двадцять років в сучасній цивілізації» [2, с. 9].

Доля сучасної демократії напряму пов'язана із виборчим процесом. Демократія залежить не лише від безпосереднього результату виборчих перегонів, а від його політичних передумов, соціального та економічного контексту, медійних акцентів і скандалів та ефективності політичних технологій. В умовах широкомасштабної російської збройної агресії проблематика, пов'язана із виборчим процесом в Україні зазнає суттєвих змін. Хоча проведення виборів поставлено «на паузу» через необхідність забезпечення перемоги у війні та вирішення безпекових питань під час організації виборчого процесу, але очевидними є соціальні трансформації, які неминуче позначатимуться на виборчому процесі у майбутньому. По-перше, це постання нового потужного класу – військових, представники якого, безумовно, будуть одними із головних претендентів на місця у парламенті та у місцевих радах. По-друге, війна не зупинила розвиток цифрового суспільства в Україні. Наприклад, застосунок «ДіЯ» («Держава і Я») продовжує удосконалюватись, а його можливості розширюються. Експерти обговорюють різні сценарії використання «ДіЯ» у виборчому процесі. Сучасні соціально-політичні трансформації, обумовлені розвитком інформаційних технологій, актуалізують дослідження нових виборчих технологій. Йдеться не лише про ефективність, а про загрози демократії та раціональному вибору громадян.

Варто відзначити, що «Демократизація політичного простору передбачає залучення найрізноманітніших суспільних груп у процес прийняття рішень, що актуалізує проблему раціоналізації політичних відносин. Процедури узгодження необхідних рішень з багатьма акторами можуть завадити раціональному політичному вибору, а процес медіатизації політики (з її масовізацією та відповідним медіа-форматом) призвести до імітації демократизації політичних відносин. Це стосується як формування альтернатив, так і вибору способу дій громадянами й представниками влади. Політичні та економічні трансформації... довели... небезпеку спрощеного розуміння процесу раціоналізації у політичному та економічному просторах» [7, с. 240].

На авансцену виборчого процесу виходить не раціональний вибір, а «гра випадку». Відповідно, одним із завдань політичної науки стає визначення тих випадковостей, які змінюють не лише результат виборів, а й, враховуючи місце та роль

виборів у демократичному політичному процесі, долю демократії та хід історії.

Результат виборчих кампаній стає передбачити усе складніше. Л. Кочубей протиставляє «нові» і «традиційні» виборчі технології. Констатуючи перемогу «нових» технологій та каналів виборчої комунікації під час президентської виборчої кампанії 2019 року (не лише соціальних мереж над телебаченням, а й Інстаграм на Фейсбуком), вона зазначає: «...результати цієї президентської кампанії наглядно демонструють, як нові тенденції впливають на хід виборів та визначають подальший розвиток виборчого процесу. Нові технології зіштовхнулися з традиційними, з практиками, що склалися десятиліттями, і перші виявилися більш ефективними» [6, с. 149].

Також слід звернути увагу на зміну тенденцій у світовій політиці, які повною мірою проявились у виборчому процесі в Україні. Йдеться про конструювання та подальшу дослідницьку реконструкцію виборчої агітації як «серіалів».

Досліджуючи президентську кампанію 2019 року, Л. Кочубей відзначає: «Відповідно до плину часу змінюються і тенденції у світовій політиці. Зокрема, видозмінюються й методи впливу політичних сил, прийоми пропаганди та агітації. Яскравим підтвердженням цьому можуть слугувати й останні вибори Президента України. Згідно з аналітичною довідкою Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва основними причинами перемоги Петра Порошенка у 2014 р. були: значна підтримка кандидата після завершення революції на Майдані, зняття Віталієм Кличком своєї кандидатури на його користь, поширення соціологічних опитувань, за якими він ніби був кандидатом, спроможним перемогти у першому ж турі. У той час Україні не можна було гаяти час на ще один тур, тому велика кількість людей проголосувала за потрібного їм кандидата. Цього разу ситуація була дещо іншою і головними факторами перед виборами стали «серіали». «Серіал» Порошенка – 5 років при владі. «Серіал» Володимира Зеленського – це телесеріал «Слуга народу». Головні тези зі «серіалу» Порошенка: томос, безвіз з ЄС, але також НЕ продаж липецької фабрики «РОШЕН», НЕ завершення війни на Сході, НЕ поборення корупції. Головні тези «Слуги народу»: боротьба зі старою політикою, корупцією, відвертість з народом. Тож ці два серіали і були визначальними перед виборами-2019» [6, с. 137].

Однією із найбільших помилок у дослідженні сучасних («нових») виборчих технологій є їх розгляд окремо від суттєвих соціальних трансформацій та становлення цифрового суспільства. Адже, нові виборчі технології мають потужну соціальну складову; їх ефективність обумовлена не лише технологічними новаціями, а й змінами світогляду

індивідів та переходом від ієрархічної організації соціальних груп до мережевої. Саме тому у дослідженнях виборчих технологій необхідно визначити сутність революційних змін, яких зазнає суспільство. На наш погляд, однією із найбільш ґрунтовних та евристичних, порівняно із іншими концепціями постіндустріального суспільства, є парадигма суспільства постмодерну.

У цій парадигмі деконструюється (Ж. Деріда) логоцентризм, ієрархія та бінарні опозиції суспільства модерну, а право, політика та представницька демократія епохи індустріалізації зазнає критики за наголос на «мобілізації» та примусі індивідів замість «інклюзивності». Однією із найголовніших форм такої необхідної «інклюзії», залученості громадян до мережевих комунікацій в умовах цифрового суспільства стає виборчий процес.

Без виборів неможливо уявити демократію, а без виборчого права – право демократії.

Пошук нових виборчих технологій задля залучення громадян до виборів, а отже – до демократії, триває. Наразі відбувається знову повернення до традиційних технологій, в основі яких – механізми мобілізації мас, «апробовані» у епоху модернізації. Про це свідчить і поява феномену медіатизації політики, небезпека медіакратії та інформаційного тоталітаризму. Деконструкція мобілізації (передусім – військової, але також і економічної та електоральної) усе ще є справою майбутніх поколінь. Поки що ж йдеться радше про нові виклики для суспільства постмодерну.

О. Водяніков зазначає: «В ХХ столітті після періоду тоталітарного апогею модерної держави у період, який Ерік Гобсбаум назвав «століттям крайнощів», настав період постмодерної держави з її демократичними цінностями, правами людини і конституціоналізмом. Зараз постмодерна держава зазнає не менш карколомних змін... Ми наразі не можемо досягнути всю глибину катастрофічних для постмодерної держави змін... Виборче право в закордонній правничій доктрині отримало ще одну назву – «право демократії» (англ. – *law of democracy*), адже воно регулює засадничий механізм демократичного режиму – вибори... Демократія може приймати багато форм, як власне, існує і багато різних інституційних втілень демократичної політики». Адже вибір на користь прямої, представницької чи конституційної демократії, пропорційної чи мажоритарної виборчої системи, визначення пасивного та активного виборчого права і, подекуди, номінаційного виборчого права тощо – всі ці питання залежать і визначені конституційними, законодавчими, інституційними чи політичними рамками, тобто вибором, що вже був зроблений конституцієдавцем чи законодавцем. Іншими словами, народовладдя, волевиявлення

не існує поза тією моделлю демократії, яку відтворює право» [2, с. 9–10].

Відповідно до цього, виборчий процес у цифровому суспільстві має бути чесним (це передбачає рівний доступ до інформації, до масмедіа під час кампанії та чесність підрахунку голосів) та справедливим. Вкрай важливою вимогою стає захист даних виборців і кандидатів та унеможливлення кібератак, або ефективна протидія їм.

Ю. Ключковський зазначає: «Основними складовими принципу справедливих виборів є: належний стан виборчого законодавства, яке забезпечує повноту і чіткість регулювання виборчих процедур; безсторонність суб'єктів владних повноважень стосовно виборців, кандидатів та політичних партій, які беруть участь у виборах, заборона втручання цих суб'єктів у перебіг виборчого процесу, недопущення зловживання адміністративними ресурсами; забезпечення повноцінного і незалежного спостереження за виборами; існування ефективної системи оскарження виборчих правопорушень, спрямованої на усунення наслідків правопорушення, відновлення правомірного перебігу виборчого процесу» [5, с. 775].

На думку фахівців Міжнародної фундації виборчих систем, слід віднести до нових технологій, «...які потенційно можна було б використати в Україні для вдосконалення виборчого процесу... – реєстрація та голосування в Інтернеті, а також удосконалення цифрової передачі даних і систем адміністрування встановлення результатів виборів... з урахуванням міжнародних стандартів, яких слід дотримуватись. Ці стандарти – це, перш за все, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), Копенгагенський документ 1990 року, Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії та Рекомендація Ради Європи 2007 року CM/Rec (2017)5 щодо стандартів для електронного голосування» [3, с. 6].

Відтак, нові виборчі технології мають сприяти демократизації виборчого процесу, забезпеченню чесних та справедливих виборів.

Висновки. Отже, нові виборчі технології, які поширились у глобальному вимірі у першій чверті XXI століття, ґрунтуються на використанні мережі Інтернет, технологій мобільного зв'язку тощо. Ці нові технології охоплюють усі стадії демократичного виборчого процесу – від висунення кандидатів й реєстрації виборців та агітації й виборчої комунікації до підбиття підсумків голосування. Відповідно, у цифровому суспільстві технології е-голосування потребують не лише правового регулювання та технологічного захисту від кіберзагроз, а й урахування суттєвих соціальних трансформацій у процесі переходу до мережевої організації соціальних груп

та спільнот у цифровому суспільстві. Враховуючи системність та загальність соціальних трансформацій цифрового суспільства, досліджено парадигму постмодерну та виокремлено такі її принципи, як «інклюзивність», «мережеву організацію», «деконструкцію», тобто критику «логоцентризму» та «бінарних опозицій» (які й були фундаментом раціонального електорального вибору епохи модерну). Наголос зроблено на тому, що замість принципу «мобілізації» (як основи політики, економіки та виборчого процесу епохи модернізації) у цифровому суспільстві на перший план виходить принцип «інклюзивності». Відповідно, виборчі технології спрямовуються не на мобілізацію, а на залученість виборців. В якості прикладу впровадження нових виборчих технологій розглянуто виборчий процес в Україні у 2019 році. Під час президентської та парламентської кампанії завдяки виборчим технологіям було забезпечено залученість молоді (із використанням соціальної мережі Інстаграм), протиставлення «нових» та «старих» політиків (завдяки серіалу «Слуга народу»), активізація горизонтальних комунікацій та мережевих спільнот тощо.

Література

1. Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за ред. О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 232 с.
2. Водяніков О. Вступне слово. Демократія і конституція: майбутнє однієї ідеї. *Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні*: монографія. Київ: Ваіте, 2018. С. 9–28.
3. Дослідження доцільності запровадження нових виборчих технологій. Міжнародна фундація виборчих систем, 2020. 62 с. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/04/IFES-Ukraine-Feasibility-Study-on-the-Introduction-of-New-Elections-Technology-for-Ukraine-v1-2020-02-13-Ukr.pdf>
4. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права. Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. Київ, 2009. 500 с.
5. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
6. Кочубей Л. О. Нові і традиційні виборчі технології в Україні. *Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань* / за ред. О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. С. 136–149.
7. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація: монографія. Одеса: Астропринт, 2009. 288 с.

Анотація

Свекла К. А. Виборчий процес та виборчі технології цифрового суспільства. – Стаття.

Статтю присвячено визначенню виборчого процесу та виборчих технологій цифрового суспільства. Відзначено, що незважаючи на широкомасштабну російську збройну агресію Україна зробила декілька потужних кроків щодо впровадження нових виборчих технологій. Зокрема, йдеться про технологічну готовність до потенційної реалізації моделі е-голосування за допомогою застосування «Дія» та розширення його функцій з метою забезпечення зміни місця голосування онлайн. У процесі становлення цифрового суспільства відбуваються суттєві трансформації виборчого процесу та виборчих технологій. Серед досліджень виборчого процесу та виборчих технологій відзначено праці М. Афанасьєвої, М. Бучина, Л. Кочубей, Ю. Ключковського, ін. Визначено, що до фундаментальних досліджень виборчого процесу та виборчих технологій у цифровому суспільстві відносяться видання Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Міжнародної фундації виборчих систем, Інституту виборчого права тощо.

Метою статті є визначення виборчого процесу та виборчих технологій цифрового суспільства.

Нові виборчі технології, які ґрунтуються на використанні мережі Інтернет та активно розвиваються у сучасному світі у першій чверті ХХІ століття, передбачають не лише можливість зміни місця голосування та електронне голосування, а й включають усі етапи виборчого процесу – від висунення кандидатів, проведення агітації до підбиття підсумків виборів. Враховуючи системність та загальність соціальних трансформацій цифрового суспільства, наголос зроблено на концепції «суспільства постмодерну». Відповідно до неї відбувається критика логоцентризму, бінарних опозицій та деконструкція фундаментальних принципів виборчого процесу, а отже – змінюються виборчі технології. Зокрема, йдеться про те, що замість принципу «мобілізації» (як основи політики, економіки та виборчого процесу епохи модернізації) у цифровому суспільстві на перший план виходить принцип «інклюзивності». Відповідно, виборчі технології спрямовуються не на мобілізацію, а на залученість виборців. В якості прикладу впровадження нових виборчих технологій розглянуто виборчий процес в Україні у 2019 році. Під час президентської та парламентської кампанії завдяки виборчим технологіям було забезпечено залученість молоді (із використанням соціальної мережі Інстаграм), протиставлення «нових» та «старих» політиків (завдяки серіалу «Слуга народу»), активізація горизонтальних комунікацій та мережових спільнот задля залучення прихильників В. Зеленського.

Ключові слова: виборчий процес, виборчі технології, цифрове суспільство, політичний процес, демократія, політичні технології, політична комунікація.

Summary

Svekla K. A. Electoral process and electoral technologies of the digital society. – Article.

The article is devoted to the definition of the electoral process and electoral technologies of the digital society. It is noted that despite the large-scale Russian armed aggression, Ukraine has taken several powerful steps to introduce new electoral technologies. In particular, this refers to the technological readiness for the potential implementation of the e-voting model using the Diia application and the expansion of its functions to ensure the change of voting location online. In the process of establishing a digital society, significant transformations of the electoral process and electoral technologies are taking place. Among the studies of the electoral process and electoral technologies, the author notes the works of M. Afanasieva, M. Buchyn, L. Kochubey, Y. Kliuchkovsky, and others. It is determined that the fundamental studies of the electoral process and electoral technologies in the digital society include the publications of the I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, the International Foundation for Electoral Systems, the Institute of Electoral Law, etc. The purpose of the article is to define the electoral process and electoral technologies of the digital society. New electoral technologies based on the use of the Internet and actively developing in the modern world in the first quarter of the twenty-first century provide not only for the possibility of changing the place of voting and electronic voting, but also include all stages of the electoral process – from nomination of candidates, campaigning to summarizing the election results. Given the systematic and universal nature of social transformations in the digital society, the emphasis is placed on the concept of a “postmodern society.” According to this concept, logocentrism and binary oppositions are criticized and the fundamental principles of the electoral process are deconstructed, and thus, electoral technologies are changing. In particular, it is said that instead of the principle of “mobilization” (as the basis of politics, economics and the electoral process of the modernization era), the principle of “inclusiveness” comes to the fore in the digital society. Accordingly, electoral technologies are not aimed at mobilizing, but at engaging voters. As an example of the introduction of new electoral technologies, the article examines the electoral process in Ukraine in 2019. During the presidential and parliamentary campaigns, electoral technologies were used to engage young people (using the social network Instagram), to contrast “new” and “old” politicians (thanks to the TV series “Servant of the People”), and to intensify horizontal communications and online communities to attract V. Zelenskyy’s supporters.

Key words: electoral process, electoral technologies, digital society, political process, democracy, political technologies, political communication.